

УДК 347.6(4):342.7

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.1.40>

ВИЗНАЧЕННЯ ПОХОДЖЕННЯ ДИТИНИ В КРАЇНАХ РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

Лефтерова О.І.,

аспірантка кафедри цивільно-правових дисциплін

Економіко-правового факультету

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

ORCID: 0009-0005-6784-4704

Лефтерова О.І. Визначення походження дитини в країнах романо-германської правової системи.

Визначення походження дитини — одне з фундаментальних питань сімейного права, що тісно пов'язане з реалізацією прав дитини, батьківського піклування, збереження її ідентичності, національності та спадкових прав. У сучасних умовах значного поширення новітніх репродуктивних технологій, а також зростання мобільності населення, питання встановлення батьківства набуває особливої актуальності. Хоча сама концепція походження дитини від батьків є загальновизнаною, закріплені у законі правові конструкції щодо його встановлення відрізняються. Статтю присвячено аналізу правового регулювання визначення походження дитини у країнах романо-германської правової системи, зокрема розглянуто ключові підходи до встановлення материнства і батьківства, а також процедури визнання та оскарження походження дитини відповідно до національного законодавства Франції, Німеччини, Італії, Іспанії, Японії та України. Особлива увага приділяється презумпції батьківства та материнства, встановленню батьківства щодо дитини, народженої поза шлюбом. Визначено особливості нормативного забезпечення допоміжних репродуктивних технологій та сурогатного материнства. Автор наголошує на перевагах підходу країн континентального права, зокрема стабільності сімейних правовідносин та захисті прав дитини та заінтересованих осіб, а також окреслює його недоліки — обмежену гнучкість щодо нових форм сімейних відносин і проблеми транснаціонального визнання батьківства. Підсумовуючи проведений аналіз, автор виокремлює чотири принципи, за якими здійснюється визначення походження дитини у країнах континентального права. У результаті проведеного аналізу автор розмірковує над викликами, з якими стикається Україна як єдина із досліджуваних країн, у якій дозволено сурогатне материнство, зокрема підкреслює необхідність регламентації комерційних угод про сурогатне материнство і гарантій захисту інтересів дитини та сурогатної матері. Окрім того, зроблено висновок про наявність тенденції до поступового визнання наміру бути батьками як окремої правової підстави для визнання батьківства у досліджуваних країнах.

Ключові слова: визначення батьківства, презумпція батьківства, допоміжні репродуктивні технології, сурогатне материнство, інтенційне батьківство.

Lefterova O.I. Determination of a child's origin in civil law countries.

Determining a child's origin is one of the fundamental issues of family law, closely linked to the realisation of the child's rights, parental care, the preservation of identity, nationality, and inheritance rights. Establishing parenthood has gained particular relevance in the modern context of the widespread use of advanced reproductive technologies and increased population mobility. Although the concept of a child's origin from their parents is universally recognised, the legal frameworks enshrined in national legislation differ significantly. This article explores the legal regulation of determining a child's origin in Civil law countries. It examines key approaches to establishing maternity and paternity, as well as the procedures for recognition and contestation of parentage under the national laws of France, Germany, Italy, Spain, Japan, and Ukraine. Special attention is paid to the presumption of paternity and maternity and the determination of parenthood for children born outside of marriage. The article identifies specific regulatory provisions regarding assisted reproductive technologies and surrogacy. The author emphasises the advantages of the Civil law approach, particularly its stability of family legal relations and protection of the rights of the child and other involved parties. At the same time, its shortcomings are also highlighted, such as the limited flexibility in addressing new forms of family relationships and the challenges of cross-border recognition of parenthood. Based on the analysis, the author outlines four fundamental principles underpinning the determination of a child's origin in Civil law countries. The article also reflects on the specific challenges faced by Ukraine, the only country examined where surrogacy is legally permitted. It underscores the need for clearer regulation of commercial surrogacy

agreements and robust guarantees protecting the interests of the child and the surrogate mother. Furthermore, the article identifies a growing trend towards recognising the intention to become a parent as an independent legal basis for establishing parenthood in the studied jurisdictions.

Key words: determination of parenthood, presumption of paternity, assisted reproductive technologies, surrogacy, intended parenthood.

Постановка проблеми. Визначення походження дитини є фундаментом, на якому будується її подальше життя. Визначення походження дитини від батьків є підставою для появи батьківських прав та обов'язків, впливає на отримання дитиною громадянства, має суттєві наслідки для правовідносин спадкування і є фундаментом для набуття та реалізації дитиною інших прав та обов'язків. Окрім того, походження дитини є частиною її ідентичності і знання про власне походження допомагає формуванню цілісної особистості.

Походження дитини від батьків здається, на перший погляд, цілком природнім процесом, закономірністю, що не потребує юридичного підтвердження. Хоча біологічна основа батьківства часто збігається з юридичним визнанням, ці процеси не можуть бути тотожними у всіх випадках. Сьогодні, говорячи про підстави визначення походження дитини від батьків, виокремлюють біологічний або генетичний зв'язок, соціальний та психологічний зв'язок, та намір особи бути батьками дитини. До того ж, правові способи підтвердження або спростування якоїсь із наведених підстав різняться. У країнах романо-германської правової традиції юридичні підходи відображають суспільні цінності, медичні досягнення та стандарти дотримання прав дитини.

Тому **метою даного дослідження** є здійснення комплексного порівняльного аналізу правового регулювання визначення походження дитини у країнах романо-германської правової системи, з урахуванням укорінених традицій та сучасних тенденцій розвитку сімейного права задля виявлення спільних рис, відмінностей та віднайдення позитивного досвіду для вдосконалення національного законодавства України у цій сфері.

Завданнями даного дослідження є такі:

- Дослідити підходи до визначення материнства та батьківства, включаючи інститути презумпції, добровільного визнання та судового встановлення.
- Виявити тенденції до визнання інтенційного батьківства (на підставі наміру осіб бути батьками), зокрема в контексті застосування репродуктивних технологій та сурогатного материнства.
- Порівняти правові підходи та виділити їхні переваги та недоліки для правової ідентифікації походження дитини.

Стан опрацювання проблематики. Останні наукові розробки у тематиці походження дитини розкривають широкий спектр питань, особливо таких соціально значущих, як сурогатне материнство і застосування репродуктивних технологій, реалізації права на батьківство для одностатевих пар, застосування новітніх генетичних технологій визначення батьківства. Наукові дослідження визначення походження дитини зазнали значного розвитку, зокрема, і у міжнаціональному контексті.

Так, С. Huntington з колегами [1] здійснили порівняльне дослідження соціального батьківства у країнах Європи та Північної Америки. У доробку «Соціальне батьківство у порівняльній перспективі» автори розглядають, як національні закони визнають соціальне батьківство, охоплюючи психологічні, соціологічні та юридичні аспекти соціального батьківства. У результаті ґрунтовного дослідження автори визначають тенденцію адаптації правового регулювання соціального батьківства до «нової реальності сімейного життя», хоча їх характер і ступінь сильно різняться у різних країнах.

S. Marinelli зі співавторами [2] розглядають питання захисту прав дітей, народжених за допомогою застосування сурогатного материнства у європейських країнах, посилаючись на практику національних судів та ЄСПЛ. Учені піднімають етично-правові питання регулювання транскордонного сурогатного материнства та визначення походження дитини, народженої сурогатною матір'ю за кордоном, наголошуючи на необхідності гармонізації законодавства на загальноєвропейському рівні.

О. Свежіć Јапčić [3] досліджує феномен батьківства, заснованого на намірах, аргументуючи, що біологічний (генетичний) зв'язок між батьками та дитиною є найпоширенішою основою батьківства, але не є вирішальним юридичним фактором. Вирішальним елементом, на думку авторки, є готовність батьків визнати своїх дітей та прийняти власну роль у їх вихованні.

Щодо українських учених, за останнє десятиліття актуальними напрямками дослідження визнані питання репродуктивних прав, правового забезпечення сурогатного материнства, захисту прав сурогатної матері та дитини. Так, М.З. Вовк [4] досліджує правові прогалини в українському законодавстві у питаннях визначення походження дитини від матері та батька у разі застосування допоміжних репродуктивних технологій (ДРТ). Горбунова О.В. [5] висвітлює, як українське сімейне

право регулює добровільне встановлення батьківства у випадках, коли батьки дитини не перебувають у шлюбі. Б.В. Островська [6] досліджує питання комерційного сурогатного материнства в Україні в умовах воєнного стану, агітуючи необхідність розроблення спеціального правового регулювання для таких правовідносин. Учена звертає увагу на правовий статус дитини та сурогатної матері, у тому числі, висвітлює питання реєстрації дітей, народжених за допомогою сурогатного материнства.

Тож, наразі наукові дослідження визначення походження дитини мають більш предметний характер та прицільно досліджують обмежене коло питань, тоді як відсутність комплексних досліджень у напрямку порівняльного правознавства відкриває нові перспективи для наукової діяльності.

Виклад основного матеріалу. Країни романо-германської правової системи зазвичай кодифікують правила щодо визначення батьківства у цивільних або сімейних кодексах, поняття походження дитини має комплексний характер та врегульовується як матеріальним, так і процесуальним правом. Основи часто походять із римського права і зазнають впливу процесів гармонізації європейського законодавства.

Країни континентального права мають подібні законодавчі підходи до визначення походження дитини і національні відмінності.

Так, у **Франції** Цивільний кодекс 1804 року (*Code civil, Titre VII: De la filiation,*) передбачає презумпцію батьківства, зазначаючи, що дитина, зачата або народжена в шлюбі, вважається такою, що має чоловіка матері як передбачуваного батька («*la présomption de paternité*»). Материнство відповідно до положень кодексу визнається за жінкою, яка народила дитину. Французьке законодавство закріплює можливість оскарження презумпції батьківства, судовий порядок підтвердження батьківства із застосуванням ДНК-експертизи, а також має детальне регулювання визнання батьківства у випадках народження поза шлюбом [7, ст. 310-1 – 342-13].

Попри заборону сурогатного материнства на території Франції, після рішень ЄСПЛ у справах *Mennesson v. France* і *Odievre v. France* французькі законодавці були змушені частково адаптувати своє законодавство. Прийнятий у 2021 році Закон «Про біоетику» (*Loi de bioéthique*) регулює питання визначення батьківства при застосуванні сурогатного материнства або допоміжних репродуктивних технологій, зокрема захищає права донорів і дозволяє визнання батьківства/материнства на підставі рішень іноземних судів, що ґрунтуються на намірі [8]. Даний закон значно модернізував підхід до регулювання ДРТ у Франції, зробивши застосування репродуктивних технологій доступним парам різної чи однієї статі і самотнім жінкам. Закон визнає інтенційне батьківство/материнство, навіть без наявності генетичного зв'язку. Спільна декларація про намір стати батьками, подана до нотаріуса перед процедурою ДРТ, є юридичною підставою для встановлення батьківства/материнства [8, ст. 342-11].

У **Німеччині** Цивільний кодекс 1900 року (*BGB*) визнає материнство через факт народження і презюмує батьківство у шлюбі. Батьківство також може бути визнано добровільно або встановлено судом за результатами ДНК-тесту. У німецькій правовій системі важливу роль відіграє інститут визнання батьківства, що є адміністративною процедурою. Законодавство закріпило підстави для визначення біологічного походження дитини, оскарження батьківства, зокрема, оскарження у судовому порядку можливе лише протягом певного строку [9, ст. 1591-1594].

Німецьке законодавство довгий час орієнтувалося виключно на біологічне походження. Проте у сфері застосування репродуктивних технологій виникла концепція соціального батьківства – особа, яка фактично виконує функції батька або матері, може набути правового статусу. Німецьке законодавство поступово визнає, що намір відіграє роль у формуванні батьківського статусу, особливо у випадках партнерських стосунків одностатевих пар [9, ст.1592–1594]. Щодо сурогатного материнства, воно, як і у Франції, є забороненим у Німеччині, юридичною матір'ю є лише та, хто народила дитину, навіть якщо вона не має генетичного зв'язку з дитиною [9, ст.1591]. Передача батьківства від сурогатної матері генетичним батькам можлива тільки шляхом усиновлення.

Сімейне право **Італії** також спирається на презумпцію батьківства у шлюбі та визнає перевагу біологічної істини. Італійський Цивільний кодекс (*Civil Code*) 1942 року презюмує, що чоловік матері є батьком, якщо дитина народжується у шлюбі або протягом 300 днів після розірвання шлюбу. Італійське законодавство визначає походження дитини, народженої поза шлюбом, як у добровільному, так у судовому порядку [10, ст. 231]. Згідно з положеннями цивільного законодавства Італії, мати дитини – це жінка, яка її народила, незалежно від генетичного зв'язку. Материнство закріплюється з моменту народження, і в окремих випадках, таких як сурогатне материнство за кордоном, можуть виникати спори. Це означає, що сурогатна мати юридично вважається матір'ю, навіть якщо відсутня генетична спорідненість і яйцеклітина належить іншій жінці [10, ст. 269].

Так, у гучній справі п. 12193/2019, Касаційний суд Італії підтвердив, що материнство за італійським правом визначається лише через пологи, а не через генетичний зв'язок чи намір. Сурогатне материнство за італійським законодавством заборонено, і суд ще раз підкреслив, що документи про народження дитини за кордоном від сурогатної матері не можуть бути визнані в Італії, однак це не виключає можливості визнання батьківських стосунків шляхом використання інших правових інструментів, наприклад, усиновлення в особливих випадках [11].

У 2004 році Італійський уряд прийняв закон № 40/2004 із неформальною назвою «*Norme in materia di procreazione medicalmente assistita*», який визначав правила застосування репродуктивних технологій для італійців. Зокрема, закон дозволяє застосовування ДРТ тільки для гетеросексуального подружжя (або осіб, які проживають у фактичних шлюбних стосунках довгий час) фертильного віку, яке не може зачати дитину без медичного втручання. Окрім цього, цим законом заборонено застосування сурогатного материнства, використання донорського матеріалу для запліднення [12, ст. 4–7]. Даний закон вважається контраверсійним, і його положення неодноразово подавали на розгляд Конституційного суду Італії.

Іспанія регулює визначення походження дитини як шляхом застосування презумпції, так і судовим встановленням батьківства за ініціативою самої дитини або матері. Іспанський Цивільний кодекс 1889 року (*Código Civil*) аналогічно визнає презумпцію батьківства та передбачає детальні механізми її підтвердження або спростування [13, ст. 108–133].

Відповідно, материнство встановлюється на підставі факту народження дитини: "*La filiación materna queda determinada legalmente por el hecho del parto*". Це означає, що жінка, яка народила дитину, є її юридичною матір'ю. У випадку сурогатного материнства жінка, яка виносила дитину, юридично визнається матір'ю – навіть якщо генетичною матір'ю є інша особа [13, ст. 108, 115]. Походження дитини, народженої поза шлюбом, може бути визнане добровільно (через акт цивільного стану, заповіт чи інший публічний документ) і судовим шляхом (через позов про встановлення батьківства) [13, ст. 133–135]. Іспанське право також визнає факт батьківства, якщо особа фактично виховує дитину як свого сина чи дочку за наявності відповідної поведінки та обставин [13, ст. 132–133].

Окрім цього, Іспанія пішла ще далі у визнанні батьківства за наміром, і зараз це одна з провідних країн Європи, яка юридично визнає батьківство за наміром у межах штучного запліднення. Закон 14/2006 про допоміжні репродуктивні технології людини («*Ley 14/2006, sobre técnicas de reproducción humana asistida*») встановлює, що особа, яка надала згоду на репродуктивну процедуру (навіть без генетичного зв'язку), є юридичним батьком/матір'ю [14, ст. 7]. Це положення дозволяє одностатевим парам юридично визнати себе батьками дитини.

Зауважимо, що сурогатне материнство у країні є забороненим, угоди про сурогатне материнство визнаються недійсними. Закон 14/2006 передбачає можливість визнання батьківства (у випадку сурогатного материнства, здійсненого за кордоном) на підставі угоди про намір бути батьками, навіть за відсутності генетичного зв'язку [14].

У **Японії** визначення походження дитини (як материнства, так і батьківства) регулюється положеннями Цивільного кодексу Японії (*Japanese Civil Code / 民法*). [15] Японське сімейне право є частиною континентальної правової системи завдяки запозиченню традицій німецького права з кінця XIX – початку XX століть, але має власні особливості, зумовлені культурними, історичними та соціальними чинниками.

У Японії діє принцип «*mater semper certa est*» – мати дитини є жінка, яка її народила. Хоча японське законодавство не визначає материнства окремо, але його юридичне встановлення базується на факті народження дитини у шлюбі. Жінка, яка виносила й народила дитину, вважається її матір'ю — незалежно від генетичного зв'язку. Чоловік матері презюмується батьком дитини, за умови що дитина народилась протягом двохсот днів після укладення шлюбу або протягом трьохсот днів після розірвання шлюбу [15, ст. 772]. Тож, презумпція батьківства у шлюбі застосовується у Японії також у класичному вигляді, цікавим є термін «200 днів після укладення шлюбу», що є доволі нетиповою умовою для застосування презумпції батьківства у країнах континентального права.

Якщо дитина народжена поза шлюбом, батьківство може бути визнано добровільно біологічним батьком шляхом процедури «*ninchi*» (認知). Такий акт *ninchi* може бути здійснений як до, так і після народження дитини, мати або дитина також можуть подати позов про примусове визнання батьківства, якщо батько відмовляється від добровільного *ninchi* [15, ст. 779–781]. Чоловік може оскаржити батьківство через суд протягом року з моменту дізнання про народження дитини, зокрема, надаючи як доказ результати ДНК-тесту [15, ст. 774].

Про цьому, Японія залишається доволі консервативною щодо новітніх репродуктивних технологій. Наприклад, сурогатне материнство не має правового регулювання й не визнається державою, дитина, народжена сурогатною матір'ю, буде юридично вважатися її дитиною, а не генетичних

батьків. Також, відсутнє регулювання встановлення батьківства для одностатевих пар, навіть якщо одна особа є біологічним батьком або матір'ю, намір таких осіб бути батьками не має юридичного значення.

Україна, як держава романо-германської правової традиції, у своїй правовій системі спирається на аналогічні принципи. Українське законодавство значною мірою відповідає класичним підходам до встановлення походження, до того ж, Україна має одну з найбільш детально врегульованих систем визначення походження дитини, особливо у сфері сурогатного материнства, закон захищає інтереси дитини та визнає волевиявлення батьків (засноване на намірі бути батьками). Українське сімейне право поєднує генетичний та соціальний підходи.

Так, відповідно до положень Сімейного кодексу України, чоловік, який перебуває у шлюбі з матір'ю дитини або шлюб розірвано менше ніж за 300 днів до народження дитини, вважається батьком [16, ст. 122]. У випадках відсутності шлюбу або заперечення батьківства, можливе встановлення походження через суд [16, ст. 128]. Щодо материнства, українське законодавство регламентує визначення материнства у традиційному трактуванні за біологічним походженням дитини (жінка, яка народила дитину, вважається матір'ю) і окремо, визначає материнство у випадку застосування допоміжних репродуктивних технологій або сурогатного материнства за генетичним походженням (жінка, яка надала яйцеклітину, вважається матір'ю дитини) [16, ст. 123]. Тобто, усі випадки передбачають, що батьками є ті особи, які дали згоду на застосування ДРТ і мають намір бути батьками ще не народженої дитини, а не донор чи сурогатна мати.

Україна є однією з небагатьох країн Європи, де сурогатне материнство повністю легалізоване. Водночас, залишаються виклики, пов'язані із правовим регулюванням комерційних угод про сурогатне материнство, особливо за участі іноземних громадян, і захистом прав та інтересів дитини та сурогатної матері.

Також, українські закони недостатньо враховують сучасні виклики, зокрема пов'язані з соціальним (де-факто) батьківством, процедурами визнання батьківства іноземних громадян та правовими колізіями між біологічним та юридичним батьківством. І до зазначених вже викликів додаються нові, пов'язані із визнанням походження дітей, народжених на тимчасово окупованих територіях, і дітей, примусово депортованих з цих територій до держави-агресора і незаконно відданих на усиновлення громадянами РФ. У даному контексті, зважаючи на той унікальний для більшості європейських країн досвід, який проживає наша країна зараз, українське законодавство має можливість адаптуватись та шукати нові, нетривіальні підходи, які стануть взірцем для законотворців інших країн романо-германської правової системи.

Тож, визначення походження дитини у країнах романо-германської правової традиції зазвичай базується на таких принципах:

Презумпція батьківства чоловіка матері – класичний підхід, коли чоловік, перебуваючи в зареєстрованому шлюбі з матір'ю дитини, вважається її батьком. Принцип походить із римського права *pater est quem nuptiae demonstrant* – дана доктрина увійшла в правову систему всіх європейських країн.

Визначення біологічного походження дитини – встановлення батьківства за результатами генетичної експертизи.

Визнання батьківства – юридично формалізоване визнання особою себе як батька що показує роль правової категорії наміру як підстави для визнання батьківства.

Судове встановлення батьківства – як спосіб подолання суперечностей між фактичним та юридичним станом.

Зауважимо, що досвід правового регулювання визначення походження дитини у країнах континентального права має дуалістичний характер. Перевагами романо-германського підходу є чіткість правового регулювання та стабільність сімейних статусів, але недоліками є недостатня гнучкість в умовах сучасних репродуктивних технологій. Наводимо узагальнений аналіз «pros and cons» визначення походження дитини в країнах романо-германського права у таблиці 1.

Таблиця 1. Переваги та недоліки
визначення походження дитини у країнах континентального права

Переваги	Недоліки
Правова визначеність і стабільність Використання презумпції батьківства, актів цивільного стану та регламентованих процедур дозволяє чітко фіксувати правовий статус дитини і забезпечує стабільність сімейних зв'язків, особливо у шлюбі.	Обмежене врахування біологічного/ генетичного фактора У багатьох країнах ключовим є формальний шлюб, а не генетичний зв'язок, що може суперечити фактичному походженню дитини.
Захист інтересів дитини Франція, Німеччина, Іспанія, Україна враховують принцип найкращих інтересів дитини, зокрема під час оспорення батьківства.	Складність оспорення батьківства Високий поріг оспорення (наприклад, у Франції, Німеччині) або встановлення певного строку (Україна, Японія) обмежує права біологічного батька або самої дитини.
Гарантії від зловживань Жорстке регулювання або заборона сурогатного материнства запобігає комерціалізації народження дитини та експлуатації жінок.	Повільна адаптація до новітніх технологій Застарілі підходи до сурогатного материнства та ДРТ (особливо в Японії, Італії) не враховують новітні репродуктивні практики.
Інтеграція наміру як правового елементу У деяких країнах (Італія, Іспанія, Франція) починає визнаватися інтенційне батьківство в рамках ДРТ, що відображає сучасні соціальні реалії.	Відсутність єдиних підходів У різних країнах навіть однієї правової системи підходи відрізняються, що створює правову невизначеність у транснаціональних справах.
Судова адаптація Практика національних судів та ЄСПЛ дозволяє гнучко тлумачити норми, коли законодавство відстає (наприклад, визнання дітей, народжених за кордоном через сурогатне материнство).	Недостатнє визнання інтенційного батьківства Хоча тенденція до визнання наміру існує, вона досі часто обмежується суворими умовами (шлюб, згода, медичне втручання).

Висновки. Країни континентального права мають спільні базові принципи щодо визначення батьківства – зокрема в контексті визнання біологічної істини та шлюбу. Із розвитком соціальних норм і медичних технологій країни стикаються з новими викликами у балансуванні між традиціями, тенденціями та інтересами дитини і залучених осіб.

У країнах романо-германської правової системи домінує формалізований підхід, що ґрунтується на презумпції батьківства чоловіка матері, актах цивільного стану та судовому порядку встановлення батьківства. У центрі уваги – документальна фіксація сімейного статусу. Що ж до сурогатного материнства, досліджувані країни континентального права тяжіють до його повної заборони (окрім України), хоча дозволяють використання інших правових інструментів для встановлення батьківства.

Сучасною загальною тенденцією є визнання наміру стати батьками як одного з критеріїв визначення походження дитини, особливо при сурогатному материнстві або донорському заплідненні. Країни, у яких сурогатне материнство не визнається, передбачають законодавчі або судові механізми, що дозволяють встановити батьківство генетичних батьків за їх наміром.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Huntington C., von Bary C. and Joslin C.G. Social Parenthood in Comparative Perspective» *Faculty Books*. 2023. 357 p. URL: <https://scholarship.law.columbia.edu/books/357>.
2. Marinelli S. et al. The legally charged issue of cross-border surrogacy: Current regulatory challenges and future prospects. *European Journal of Obstetrics and Gynecology* № 300 (2024). P. 41–48. DOI: 10.1016/j.ejogrb.2024.07.008.
3. Cvejić Jančić O. A Child's Origin and Parenting. *INT'L. J. JURIS. FAM.* № 335 (2011), URL: <https://ssrn.com/abstract=3223047>.
4. Вовк М.З. Визначення походження дитини, народженої дружиною в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій. *Forum Prava*, 2020. 60(1). 13–20 DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.3577552>.
5. Горбунова О.В. Актуальні питання добровільного встановлення батьківства за сімейним законодавством України. *Журнал східноєвропейського права*. № 106, 2023. С. 74280.
6. Островська Б.В. Діти війни: проблеми сурогатного материнства під час військової агресії російської федерації проти України. *Нове українське право*, Вип. 2, 2022. С. 73–79. DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.2.10>.
7. Code civil: Кодекс Франції від 21.03.1804, у редакції від 01.10.2016. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070721.

8. À la bioéthique: Закон Франції № 2021-1017 від 02.08.2021. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGIARTI0000043886083/2021-08-04>.
9. Bürgerliches Gesetzbuch: кодекс Німеччини від 01.01.1900, у редакції від 01.01.2022. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/index.html>.
10. Civil Code: Кодекс Італії від 16.03.1942, у редакції від 07.12.2016. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/16608>.
11. Рішення Касаційного суду Італії n. 12193/2019 від 06.11.2018. URL: <https://www.aiaf-veneto.it/wp-content/uploads/2019/05/sentenza-cass.-maternità-surrogata.pdf>.
12. Legge 40/2004: Закон Італії від 19.02.2004. URL: <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:2004-02-19;40~art12-com1>.
13. Código Civil: Кодекс Іспанії від 24.07.1889 року у редакції від 20.03.2024. URL: <https://www.conceptosjuridicos.com/codigo-civil>.
14. Ley 14/2006, sobre técnicas de reproducción humana asistida: Закон Іспанії від 26.05. 2006. URL: https://www.institutobernabeu.com/upload/ficheros/ley_de_reproduccion_asistida_2007.pdf.
15. Civil Code/ 民法: Кодекс Японії No. 89 від 27.04.1896. URL: <https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/2058>.
16. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-14. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.